

A Kijevi Rusz első krónikájának magyar fordítása

Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája. Ford. Ferincz István. Szerk. Balogh László, Kovács Szilvia. Magyar Őstörténeti Könyvtár 30. Balassi Kiadó, Budapest, 2015. 400 oldal

A *Poveszty vremennih let* a Kijevi Rusz első krónikája, történetének egyik legfontosabb forrása. A benne szereplő szövegek keletkezése térben és időben eltéréseket mutat. Összeállítás és átdolgozása több egyházi személy nevéhez fűződik. Bilingvis (óorosz-orosz), kommentárokkal ellátott kiadása 1950-ben, 1978-ban, 1996-ban és 2007-ben is megjelent. Más nyelvekre szintén lefordították, s jegyzetekkel látták el. Magyarul többféle címe létezik (*Elmúlt idők elbeszélése, Elmúlt idők krónikája, Régmúlt idők krónikája, Nyesztor-krónika, Óskrónika*), egyes részleteit kiadták, de az első teljes fordítására 2015-ig kellett várni. Szakemberek egy csoportjának összehangolt munkájára volt szükség ahhoz, hogy a szegedi Magyar Őstörténeti Könyvtár című sorozat 30. kötetként megjelenjen.

A kiadvány Zimonyi István sorozatszerkesztő frappáns előszavával indul, ezt pedig a munka oroszlánrészét elvégző Ferincz István fordító előszava követi. A Szegedi Tudományegyetem nagy tiszteletnek örvendő filológusa a *russzkaja zemlja* és a *russzkije knyazja* (szó szerint: az orosz föld, az orosz fejedelmek) jelzős szerkezetek általa használt magyar változataival (Ruszföld, rusz fejedelmek) kezdi álláspontja ismertetését, s azzal indokolja használatukat, hogy a *russzkij* (orosz) jelző korabeli értelme „a Ruszhoz tartozó”, tehát semmiképpen nem etnikumjelző a szó mai értelmében, és elismeri, hogy az eredeti szöveg szóhasználata nehézkesnek vagy szokatlannak tűnhet. A fenti terminológiai problémával egyébiránt minden magyar kutató szembeesül. Eddig a szűkebb értelemben a Kijev, Csernyigov és Perejaszlav

környékét jelölő *russzkaja zemlja* kifejezést gyakorta egyszerűen orosz földnek fordítottuk, miközben minden szakmabeli tudta, hogy a jelző nem az új- vagy jelenkori orosz etnikumra vonatkozik. A Ruszföld fogalom bevezetése e tekintetben maximum alternatívát kínál, ugyanakkor új problémát is felvet. Néhány évtizeddel a *Régmúlt idők elbeszélése* szerkesztésének lezárulta után a Kijevi Rusz területén már folyt a régiók kialakulásának folyamata. Ha a 12. század második felére és a 13. század első felére vonatkozóan is alkalmazzuk a Ruszföld kifejezést, akkor hogyan fordítsuk például az egyik régiót jelölő *szuzdalszkaja zemlja* jelzős szerkezetet? A Szuzdalföld variáció nem tűnik magyarosabb változatnak, mint a szuzdali föld. Hasonló a helyzet a *russzkije knyazja* jelzős szerkezettel is. Rusz fejedelmekként való fordítása nem tűnik praktikusabbnak az eddig gyakorta alkalmazott „óorosz fejedelmek” kifejezésnél. Az utóbbit sem etnikumjelzőként használtuk. Nem is tehetjük, hiszen a tatárjárás előtti időszakban a Rurik-dinasztia fejedelmeinek ereiben túlnyomórészt nem szláv vér csörgedezett.

Előszavában Ferincz István elárulja, miért váratott ilyen sokat magára a *Régmúlt idők elbeszélése* (rövidítve PVL) magyar fordítása. Ő már az 1970-es évek második felében felvetette a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara vezetésének, hogy szívesen megpróbálna a fordítással, de akkor az volt a vélemény, hogy „ma már mindenki tud oroszul, nincs rá szükség”. Csak a rend kedvéért érdemes emlékeztetni arra, hogy a *Régmúlt idők elbeszélést* nem orosz, hanem óorosz nyelven írták. Mindenestre Ferincz István tovább dolgozott a fordításon, s annak jó része bő egy évtizede már elkészült. A kiadás elhúzóódásának nyilvánvalóan csak az egyik oka volt, hogy a szöveget magyarázatokkal és kommentárokkal kellett ellátni. A fordító a krónika szövegében

előforduló bibliai idézetekkel kapcsolatos nehézségekről is beszámol. A szerzők moralizáló és politikai célú fejtegetéseiket rendszerint a Bibliából vett idézetekkel támasztották alá, s ezeket gyakran „emlékezetből” citálták. Mivel az idézeteket nem lehet a mai fordításoknak megfeleltetni, Ferincz István velük kapcsolatban a *vö.* (vesd össze) rövidítést használja.

A PVL szövege látszólag hatalmas időszakot fog át: a vízözön után kezdődik az elbeszélés, és a bizánci évszámítás szerinti 6625. (1117.) évi, meglehetősen vegyes információkat tartalmazó cikkellyel zárul. Utolsó híradása I. (Komnénosz) Alexiosz bizánci császár halála, illetve fiának trónra lépése. Az utóbbi események már 1118-ban történtek. Azonban a forrás alapvetően a keleti szlávok történetének a 9. századtól a 12. század elejéig tartó szakaszát ismerteti. A PVL összetett, bonyolult alkotás. Az óorosz szöveg egy-egy kifejezésének értelmezése akár órákat is igénybe vehet, de magyar fordítása is nehéz olvasmány. Valószínűleg még a korszak kutatói közül sem vállalkozik arra senki, hogy egy ültő helyében végigolvassa. A kommentárok tanulmányozásával is napokat lehet eltölteni. Ezek elkészítésében a fordítón kívül Balogh László, Font Márta, Kovács Szilvia, Polgár Szabolcs és Zimonyi István vett részt.

A kötetben a PVL magyar fordítását öt tanulmány követi. Az elsőben Ferincz István a Régmúlt idők elbeszélését mint irodalmi emléket vizsgálja. Első fontos megállapítása az, hogy a kijevi korszakból eredetiben nem maradt ránk egyetlen kódex (évkönyv) sem. Nem véletlenül korrigálja saját magát a zárójelbe tett szóval, mivel a Kijevi Rusz időszakából ismerünk eredeti kéziratos könyveket, például az Osztromir-, a Msztyszlav- és a Jurjev-evangéliumot vagy éppen Szvjatoszlav gyűjteményét. Azonban az óorosz történelemről informáló munkák valóban csak másolatban maradtak fenn. A továbbiakban Ferincz István röviden ismerteti a PVL keletkezésének történetét. Eszerint valószínűleg a 11. század eleje óta készültek Kijevben és

Novgorodban feljegyzések, amelyek a század '60–70-es éveiben a Kijevi Barlangkolostor szerzetese, Nyikon munkásságának köszönhetően kronológiai rendben sorakoztak, és a század végére az Őskronikának nevezett évkönyvi elbeszéléssé álltak össze. Az utóbbi szerkesztője folytatta a Nyikon-féle gyűjteményt, kiegészítve azt az 1073–1095 közötti események elbeszélésével. Ezeket végleges formába legkésőbb 1113 körül Nyesztor, a Barlangkolostor tudós szerzetese öntötte. Az első szerkesztés azonban nem maradt ránk. A PVL-t csak későbbi másolatokból ismerjük, melyek közül a két legfontosabb a 14. századi Lavrentyij- és a 15. századi Ipatyij-évkönyv. A 12. század elején keletkezett PVL-t rövid időn belül (1116-ban és 1118-ban) kétszer is újraírták, átdolgozták. Ferincz István szerint az 1116-ban elkészült változat megfogalmazója a vidubicsi kolostor apátja, Szilveszter volt; az 1118-as redakcióval kapcsolatban azonban nem foglal állást.

Az első dátum, amely kiindulásul szolgál a tartalom évek szerinti elrendezéséhez a PVL-ben, a 6360-as (852.) év. Az események kronológiai elrendezése lehetővé tette azt is, hogy az évkönyvbe különböző jellegű és műfajú anyagot vegyen fel a krónikás. Az évkönyvíró figyelmét mindenekelőtt az esemény, a történet köti le. Ezt követi a fejedelmek haláláról szóló híradás, ritkábban a gyermekeik születéséről vagy házasságra lépéséről szóló tudósítás. Jelentős helyet foglal el a fejedelmek templom- és/vagy városépítő tevékenységének méltatása. Az információk másik fontos csoportját a különböző égi és természeti jelenségekről, katasztrófákról, járványokról szóló közlések képezik.

Az első kijevi fejedelmek (Oleg, Igor, Olga, Szvjatoszlav, Vlagyimir) jellemzése szóbeli történeti hagyományokra és legendákra visszavezethető elbeszéléseken alapul. Ezeket Ferincz István szakszerű, mégis érdekesítő módon elemzi, majd az alábbi fontos megállapításokat teszi: ahogyan a krónikás a régmúlt eseményeiről áttér a közelmúlt eseményeiről szóló híradásokra, az évkönyvi anyag történetileg egyre ponto-

sabb, tényyszerűbb és hivatalosabb lesz. Figyelmét továbbra is csak a társadalmi hierarchia csúcsán levő személyek keltik fel. Vlagyimir Szvjatoszlavics fejedelem 1015-ben bekövetkezett halála után fiai között belviszály támadt. Az „átkozott” állandó jelzővel emlegetett Szvjatopolk hatalomféltésből megölette Boriszt, Glebet és Szvjatoszlavot. A PVL nemcsak a vértanú fejedelmek sorsát, hanem Szvjatopolk és egy másik fivér, Jaroszlav vetélkedését is bemutatja. Bölcs Jaroszlav kijevi uralmáról sok tényközlő feljegyzést találunk, kortársak, szemtanúk valóságát olvashatjuk a PVL-ben. A krónikás számos alkalommal óva inti a kortárs fejedelmeket a testvérgyilkos háború felújításától. Ez talán a legerőteljesebben a tyerebovli Vaszilko fejedelem megvakíttatását elbeszélő 1097. évi történetben fogalmazódik meg. Az utolsó rész főszereplője kétségkívül Vlagyimir Monomah, aki 1113-ban lett kijevi nagyfejedelem. Vlagyimir az évkönyvírás folytatását a vidubicsi kolostor szerzeteseire bízta, s ők a krónikának az előd, Szvjatopolk Izjaszlavics uralkodásával (1093–1113) foglalkozó részét átdolgozták. Az 1116-ban készült változat megfogalmazója, Szilveszter apát pedig már kifejezetten Vlagyimir Monomah alakját állította előtérbe.

Az első tanulmány kapcsán még két kérdésre érdemes felhívni a figyelmet. Ferincz István szerint az évkönyvírót érdekelte a keleti szlávok meglepedése a Volga és a Káma között. Itt nyilvánvalóan félreértésről van szó. A PVL szövegéből az derül ki, hogy a vjaticok az Oka mentén telepedtek le, s későbbi jelenlétük a Volgától délre, az Okát körülvevő területeken évkönyvi adatokkal és régészeti leletekkel is alátámasztható. A Káma azonban a fenti folyótól északkeletre található. Partvidéki területein a tatár invázióig részben bolgárok éltek. Ahhoz, hogy szuzdali fejedelmek flottái eljussanak a Káma volgai torkolata körzetébe, hosszú vízi utat kellett megtenni. A másik megjegyzés kronológiai jellegű. Saját kutatásaim szerint Vlagyimir Szvjatoszlavics két fiának kijevi uralma – a tanulmányban szereplő adatokat némileg

korrigálva – így datálható: Szvjatopolk (1015–1016, 1018–1019), Bölcs Jaroszlav (1016–1018, 1019–1054).

Font Márta első írása a PVL-t mint történeti forrást mutatja be. A szerző már több munkájában foglalkozott a kérdéssel, ezért ez a tanulmány akár a krónikával kapcsolatos kutatásai összegzéseként is felfogható. Az első fontos megállapítása az, hogy a *Régmúlt idők elbeszélése* a keleti szláv írásbeliségnek nem az első produktuma, mivel az Osztrómir-evangélium, néhány töredékes felirat és Bölcs Jaroszlav törvényei időben megelőzik a keletkezését, azonban a krónikás alkotások között megilleti az elsőség. Font Márta összefoglalja a történettudomány álláspontját a PVL három szerkesztményéről. Úgy látja, hogy ma is Sahmatov – és nyomában Lihacsov – kutatási eredményeire támaszkodnak a forrásra vonatkozó alapismeretek: a három redakció (1112/1113, 1116, 1118) léte és a PVL előzményeként feltételezett kolostori feljegyzések (az ún. „legrégebbi szerkesztmény” 1039-re, illetve a Barlangkolostor 1073-ra és 1093-ra datált szerkesztményei). A PVL szövegének felfedezésével egyidejűleg vált ismertté Nyesztor neve, akihez az első redakció keletkezését kapcsolják, Sahmatov nyomán pedig Szilveszteré, a vidubicsi kolostor apátjé, aki a második redakció szövegét alkotta. Mindkettő léte a Lavrentyij-évkönyv szövege alapján állapítható meg. Az Ipatyij-évkönyvre alapozott harmadik – ismeretlen krónikás által írott – redakcióval kapcsolatban kételyek fogalmazódtak meg, csakúgy, mint Nyesztor szerzőségét illetően. Nyesztor nevét – mint a Barlangkolostorban élő szerzetesét – a számos kódex közül csak egy tartotta fenn. A szerző a fentebb említett feljegyzésekkel kapcsolatban kissé félreérthető módon fogalmaz. Előbb azt írja, hogy a Barlangkolostor szerzetesei már a 11. század második felében készítették történeti feljegyzéseket (258. old.), majd a kolostor történetírásának kezdetét a 11. század végére datálja (271. old.), és nem feltétlenül tartja indokoltnak a szakirodalomban ismert két „szvod” különválasztását,

vagyis kételkedik az 1073. évi szerkesztmény létében. A koncepciója szerint megmaradt egyetlen „szvod” létrejöttét viszont a másik tanulmányában nem 1093-ra, hanem hozzávetőlegesen 1095-re teszi (305. old.). Továbbá rámutat arra, hogy az utóbbi évtized kutatásai megerősítették mind Szilveszter szerzőségét, mind a harmadik redakció létét. Véleménye szerint az utóbbi a 12. század végén (tehát nem 1118-ban!) ugyancsak a vidubicsi kolostorban készült kompiláció eredménye.

Font Márta négy ábrán mutatja be, hogy egyes kutatók szerint milyen úton került a *Régmúlt idők elbeszélése* a különböző kódexekbe, és külön ábrákon szerepelteti, miként vélekedett Sahmatov, illetve Lihacsov a PVL szerkezetéről és forrásairól. Külön ábrát szentel a tartalmi elemeknek, míg a keletkezéstörténetet táblázatok segítségével igyekszik érthetővé tenni. Olyan fontos kérdésekkel is foglalkozik, mint például a Ferincz István előszavában említett *ruszskaja zemlja* fogalma vagy a normann–anti-normann felfogás múltja és jelene. Két korrekciós javaslat ehhez a tanulmányhoz is fűzhető. Egyrészt túlzás Monomakhosz-dinasztiát említeni. Kónsztantinosz Monomakhosz, Vlagyimir Monomah kijevi nagyfejedelem (1113–1125) rokona házasságkötése után a bizánci Makedón ház egyik császára lett, de önálló dinasztiát nem tudott alapítani. Másrészt Vlagyimir Monomah apósa, az angolszász II. Harold királyként csak 1066-ban uralkodott.

Balogh László tanulmányának első része rendkívül nehéz olvasmány. Ebben a szerző a PVL egy részletét elődeink történetével kapcsolatban elemzi. A datálatlan szövegben nem nehéz ráismerni a népvándorlásra: szlávok, bolgárok, fehér ugorok, avarok, besenyők és fekete ugorok sorakoznak egymás mellett, illetve mögött. Balogh László azt a hipotézist járja körül, miszerint a fehér és fekete ugorokra vonatkozó részletek a magyarság korai történetéről adnak hírt. Megállapításai az alábbiakban foglalhatók össze: Meg kell tudni mondani, hogy a közöttük lévő hosszabb – döntő módon az avarokról szóló

– rész miként került jelenlegi helyére, azaz miként jött létre a több ponton is összehavart kronológiájú szövegrész. Több kutató is úgy vélte, hogy a fehér és fekete ugorokról szóló mondatok közötti rész interpoláció, amely kétfelé szakította a magyar honfoglalás egységes leírását. A fehér és fekete ugorokra vonatkozó passzusok azonban nem egységes leírás részei, és azokat nem is szakította szét a köztük lévő szöveg. A két passzust nem azonos időben és nem azonos szerző fogalmazta meg. Ebből az következik, hogy külön való szerepeltetésük nem valamiféle történelmi tény tükröződése, hanem a PVL egy átdolgozójának téves bejegyzése.

A szerző két másik cikkelyt is elemez. A PVL-ben a 898. évnél a magyarok Kijev melletti vonulásáról, a honfoglalásról és a kalandozó hadjáratokról olvasható híradás, míg a 882. évnél a Magyar (Ugorszkoje)-hegyről, valamint Olma udvarházáról esik szó. Balogh László nem fogadja el azt a konstrukciót, mely szerint az Ugorszkoje-hegy és Olma udvarházának együttes szerepeltetése nem véletlen, az Olma név Álmos magyar fejedelem nevének szláv formája, Olma udvarháza pedig – megerősítve a magyaroknak az Ugorszkoje-hegyen való átvonulását – a 9. századi magyarság kijevi jelenlétének egyik fontos bizonyítéka. Cáfolata a szakirodalom egy másik részének véleményét tükrözi. Eszerint a magyar kutatók figyelmét elkerülte az a külföldi szakemberek körében általános vélekedés, miszerint a magyarok kijevi jelenlétéről hírt adó részlet egy földrajzi név körül keletkezett legenda, amellyel az író az *Ugorszkoje* név eredetét kívánta megmagyarázni. A Kijev környékén lévő Ugorszkoje-hegyet a passzus írója a Kárpátokra alkalmazott Ugorszkija-hegyek elnevezés alapján történelmi magyarázattal látta el, így a magyarok nyugatra vándorlásába beiktatott egy történelmi epizódot is. Továbbá az Olma személynév nem eredeztethető az Álmosból, mivel az utóbbi személynév szláv alakjaként inkább egy Olmusin (Almosin, Almysin) forma képzelhető el. Olma valószínűleg egy kijevi előkelő volt, aki a 11. század

közepén építhette meg – akárcsak más bojárok – Kijevhez közeli udvarhelyét.

A Kijevi Rusz és a Magyar Királyság 11. századi – 12. század eleji viszonyát Font Márta második tanulmánya vizsgálja. A szerzőnek az a megállapítása, miszerint a két uralkodó dinasztia (a Rurik- és az Árpád-ház) közti kapcsolatok egyik legfontosabb forrása a PVL, aligha vitatható. Azonban a fenti témában a Szent Istvántól Könyves Kálmánig terjedő időszakra vonatkozóan a *Régmúlt idők elbeszélése* mindössze nyolc információt tartalmaz, ráadásul ezek egy része sem kiemelkedően fontos. Így csak a magyar és a nyugati kútfők bevonásával lehet valamelyest rávilágítani a két dinasztia, illetve terület között létrejött kapcsolatokra.

A tények és a tanulmányban hozzájuk fűzött megállapítások közül az alábbiakat érdemes kiemelni: a PVL-nek az a híre, mely szerint Szent Vlagyimir fejedelem (978/980–1015) és Szent István (997–1038) „békében élt egymással”, hiteles, mert valóban nem volt hadakozás közöttük, de a megjegyzés több évtized távlatából annyira általános, hogy a későbbiek folyamán bármikor le lehetett írni. A 11. század elejéről ismertek dinasztikus kapcsolatokhoz nem köthető személyek, illetve csoportok. Az alsóbb társadalmi rétegbe sorolható az a három fivér, akik az ezredforduló táján kerültek Rusz területére, és lettek Vlagyimir fia, Borisz fejedelem kíséretének tagjai. Hármuk közül Georgij (György) Borisz legbelső szolgálói, bizalmi emberei közé tartozott. Ennek köszönhető, hogy mártíriumának is részese lett. György két testvérének sikerült elmenekülni. A három testvér távozása a Magyar Királyságból a spontán népmozgások jele. Királyaink közül I. András (1046–1060) és Kálmán (1095–1116) egyaránt a Rurik családból nősült. András és Bölcs Jaroszlav lánya házasságkötésének a PVL-ben nincs nyoma. A tényt magyar krónikából ismerjük, de így is számos tisztázásra szoruló kérdés merül fel például a házasságkötés idejét, helyszínét és körülményeit illetően. 1112-ben a megözvegyült Könyves Kálmán számára a Magyar

Királyságba küldték Vlagyimir Monomah (akkor még perejaszlavl) fejedelem lányát. Megengedhető az a feltételezés, hogy Vlagyimir előző évi kunok felett aratott győzelme Kálmán frigyéhez pozitív módon járult hozzá. A házasság azonban szerencsétlenül végződött, 1113–1114 táján a király eltaszította feleségét. Szülőföldjére visszatérve Eufémia fiút szült, azt a Borisz herceget, aki a 12. század közepén szívesen kísérletezett azal, hogy a magyar trónra kerüljön.

Font Márta rámutat, hogy a PVL információja szerint Kálmán volt az első magyar király, aki hadjáratot vezetett a Kijevi Rusz egyik területi egysége ellen. A hadjáratra 1099-ben Szvjatopolk kijevi nagyfejedelem kérésére került sor. Szvjatopolk saját családjá befolyását akarta növelni, ezért elűzte a volhíniai Vlagyimir fejedelmét, Dávidot. Az eseményről a PVL két alkalommal is ír: az 1099. évi híradás rövid, tömör, csak a magyar vereség tényét közli. A másik (1097-re datálható) terjedelmesebb, és a szájhagyományból vett elemekkel bővíti a történeteket. Erre utal a számok túlzó volta, amely a magyar sereget százezres nagyságúra, a szembenállókét pedig mindössze négyszázra takarította. Kálmán hadjáratáról a 14. századi krónikakompozíció is tud. A vereség nagyságára ez a magyar forrás is utal. A PVL két püspök haláláról tud, a magyar krónika néven is nevezi őket. Ugyanakkor a kijevi és a magyar forrás a csatának nem ugyanazt az aspektusát világítja meg: a PVL szerint a magyarok elsősorban nem a ruszbeli csapatoktól szenvedtek súlyos vereséget, hanem a Dávid fejedelmet támogató kunoktól.

Kovács Szilvia tanulmánya azt vizsgálja, hogyan rekonstruálható a kunok története a PVL és Vlagyimir Monomah *Intelmei* (Intelme? Tanítása?) alapján. Bár az utóbbi a PVL szövegébe ékelve maradt fenn, az irodalomtörténet önálló alkotásként tartja számon. A szerző megállapítja, hogy a kunok „dél orosz steppei” történetének egy szakasza a PVL a legjobb forrás, majd ismerteti és elemzi az eseményeket: a kunok első hadművelete 1061-ben Perejaszlavl területét

érintette, és Rusz három, sztyeppe közeli fejedelemsége, a kijevi, csernyigovi és perejaszlavlai közül a továbbiakban is ez utóbbit érte a legtöbb támadás. 1068-ban Bölcs Jaroszlav fiainak egyesített serege szenvedett vereséget. 1071-ben a kun támadás már a Dnyepertől nyugatra lévő területek ellen irányult. A rusz fejedelmek első, sztyeppe mélyére vezetett hadjáratának leírása az 1103. év alatt olvasható. Ekkor a Vlagyimir Monomah által vezetett csapatok nagy győzelmet arattak. 1109-ben és 1111-ben is a Kijevi Rusz lépett fel támadólag és sikeresen. Kovács Szilvia két forrásrészlet magyar fordítását közli, és ezekkel bizonyítja, hogy az 1111. évi hadjárat ötletének (tervének?) leírása szinte azonos az 1103. évvel. Kissé nehéz megfejtetni, hogy a következő összehasonlítás alapjául szolgáló szövegek az 1111-es eseményekre vonatkoznak. A szerző a második, a PVL 2012-es kiadásának mai orosz nyelvű részlete alapján bizonyítja, hogy a forrás szerkesztője felcserélte az események természetes sorrendjét. Ezt követően a híres 1111. évi rusz hadművelet részletes bemutatása következik. A sort a Vlagyimir Monomah fia, Jaropolk által vezetett 1116-os hadjárat zárja. Az 1117. év alatt még két, kunokhoz köthető információ olvasható a PVL-ben: az első az előbbieket és a volgai bolgárok közötti kapcsolatról szól, amely összefüggésben állhat a kunok és Rusz fejedelmeinek viszonyával, míg a második egy házasságkötés tényét rögzíti.

A tanulmány végén a szerző igen fontos megállapításokat tesz: egyrészt, a PVL alapján állítható, hogy a kunok már a Russzal való kapcsolatuk kezdeti időszakában sem területszerző hódítókként léptek fel, hiszen a délorosz sztyeppe, ahol éltek, volt a számukra az ideális életterület. Támadásaik sokkal inkább portyáknak tekinthetők. Másrészt, Rusz és a kunok között a 11. század második felében és a 12. század elején sajátos szimbiózis jött létre. A belsőleg megosztott rusz fejedelmek folyamatosan a kunoktól kértek segítséget a hatalomért folytatott egymás közötti harcban, és házassági kapcsola-

tokat is kötöttek, hogy az utóbbiakat beilleszték a saját rendszerükbe. A kunoknak viszont szükségük volt a letelepült társadalomban élő kereskedelmi partnereikre, vagy ha a békés kereskedelem nem volt lehetséges, akkor a portyákra. Harmadszor, részben a Rusz belső megosztottságából fakadó gyengeség miatt a kunok társadalma nem kapta meg azt a kívülről érkező impulzust, amely katalizátorként működve elindított volna egy olyan folyamatot, amely a központosított hatalmi szervezettel kialakulásához vezetett volna. Egy ilyen folyamat előjeleit csak a 12. század legvégén és a 13. század elején lehet felfedezni. Ez azonban sokkal inkább a Grúz Királyság befolyásának köszönhető, mint Rusznak, és mint ismeretes, nem is ért el eredményt a mongolok megjelenése miatt. E három értékelés közül kettő egyértelmű, az utolsóval azonban nehéz azonosulni. Kun szempontból sem lehet a Kijevi Ruszt kárhoztatni azért, mert átalakulóban lévő társadalommal és kiforratlan politikai rendszerrel rendelkezett. Ráadásul nem egészen érthető, miért elvárás a kunokkal szemben a központosított hatalmi szervezetet kialakítása.

A *Poveszty vremennih let* magyar nyelvű fordítása, a kommentárok megírása és a kísérő tanulmányok elkészítése kétségkívül jelentős tudományos teljesítmény. Egyebek mellett terminológiai és kronológiai szempontból biztos iránymutatást ad a kutatók és az érdeklődők számára. Szinte borítékolható, hogy a szakma képviselői nem fognak egyetérteni az összes kommentárral, de a tudomány fejlődéséhez a vitákra szükség van. A tanulmányok magas színvonalúak, ám azokkal kapcsolatban is várható kritika. Így például, azok a honfitársaink, akik eddig úgy vélték, hogy vándorló őseink nagyobb hatást gyakoroltak Kijev és környéke lakóira, csalódottak lesznek. Saját véleményemet leginkább az a kijelentés fejezi ki, amit a Magyar–Orosz Történész Vegyesbizottság magyar tagozatának ülésén Font Márta és Ferincz István jelenlétében tettem: amikor a kötetet először kézbe vettem,

elkeseredtem. Arra gondoltam, milyen nagy haszonnal forgathattam volna kutatói pályám kezdetén, az 1980-as években, amikor is nagyon meg kellett küzdenem a PVL egyes részleteinek elemzésével. Nyilvánvaló, hogy

a fiatalabb generációk tagjai e tekintetben jóval szerencsésebb helyzetben vannak.

MAKAI JÁNOS